

Manifestacions literàries en defensa de l'alçament camperol de 1688*

per Emili Giralt i Raventós

La historiografia recent ha redescobert la revolta camperola del anys 1687-1690 coneguda amb el nom d'aixecament dels Barretines o dels Gorretes. Descrita ja en les cròniques coetànies, la revolta fou incorporada a les grans obres historiogràfiques catalanes del segle XIX i del XX,¹ sense suscitar, però, cap estudi monogràfic nou. De poc temps ençà, el panorama ha canviat. L'hispanista Henry Kamen² fou el primer a reprendre l'examen d'aquells esdeveniments amb noves aportacions documentals i amb punts de vista enriquidors. Joaquim Albareda i Salvadó³ estudià l'origen i la trajectòria dels cabdills de la revolta amb l'ajut d'una nombrosa i variada documentació inèdita. La publicística polític-ideològica apareguda amb motiu de l'alçament ha estat analitzada per Pere Molas i Ribalta.⁴ Una monografia local d'Antoni Pladevall⁵ corroborà l'important paper representat per la vila i els homes de Centelles. Jaume Dantí i Riu,⁶ després d'haver dedicat al tema dos articles especialitzats, ha elaborat una

* Article escrit fa més de tres anys en homenatge de l'enyorat amic Antoni Comas i Pujol; avui, davant la impossibilitat d'editar la projectada *Miscel·lània*, és publicat ací amb la mateixa intenció i el mateix afecte.

1. Una síntesi amb nombroses aportacions de la microhistòria es troba en les ps. 401-407 del vol. IV de la *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, obra de Núria SALES (Barcelona, Edicions 62, s.a.).

2. Henry KAMEN, *Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688*, «Recerques», núm. 9 (1979), ps. 11-28, publicat en anglès al «Journal of Modern History» dos anys abans.

3. Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, *Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1690: de barretines a botiflers*, «Recerques», núm. 20 (1988), ps 151-170.

4. Pere MOLAS i RIBALTA, *Propaganda y debate político en la revuelta catalana de los «gorretes» (1687-1690)*, dins *Homenaje a José Antonio Maravall* (Madrid, CSIC, 1985), ps. 63-75.

5. Antoni PLADEVALL, *Centelles. Aproximació a la seva història* (Ajuntament de Centelles, 1987), ps. 150-168.

6. Jaume DANTÍ i RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)* (Barcelona, Curial, 1990), especialment les ps. 119-158, 174-186 i 203-223. Aquest llibre recull exhaustivament tots els estudis sobre els Barretines publicats fins ara i diversos d'inèdits, així com un bon nombre de fonts coetànies.

síntesi interpretativa dels fets i ha situat l'aixecament dels Barretines dins el context agro-social dels Països Catalans a la darrereria del segle XVII. Avui, per bé que queden alguns punts foscos i hi ha encara llacunes en la cronologia i la geografia dels fets, la revolta dels Barretines és un episodi històric definit.

Què fou l'aixecament pagès de 1687-1690

No és aquest el moment de fer una relació dels fets ni tan sols de resumir-los sumàriament. La revolta pagesa se situa en un temps de dificultats al camp català. Hi ha, d'una banda, la inadequació al canvi de conjuntura econòmica i els efectes d'un procés de diferenciació interna de la pagesia que comportà un augment de la classe jornalera. Hi ha, també, un enfortiment de les tensions socials motivat per la resistència dels pagesos al pagament de delmes i altres drets senyorials.⁷ Finalment, entre l'any 1684 i el 1688, la plaga de les llagostes arrasà reiteradament els conreus de moltes comarques.⁸ En aquest marc socio-econòmic el problema dels allotjaments de tropa i el de les contribucions militars incidiren negativament en un doble vessant: *polític*, perquè eren considerats contrafur, i *social*, perquè —gràcies a les nombroses exempcions i privilegis— pesaven molt desigualment sobre la població. La qüestió dels allotjaments i de les *composicions* a què donaven lloc fou la guspira que finalment va fer esclatar el polvorí.⁹

La revolta dels Barretines tingué tres fases clarament diferenciades. En un primer moment les manifestacions de protesta són reaccions espontànies que malgrat llur nombre i extensió no sembla que responguin a cap trama organitzativa. L'episodi que clouria aquesta fase seria la topada entre militars i paisans esdevinguda a Centelles (Osona), l'octubre de 1687. A partir d'aleshores comença una nova fase: la revolta, més o menys latent i amb tendència a propagar-se, compta amb uns caps visibles, disposa d'organització i cerca el suport de la Generalitat. L'episodi culminant el constitueixen els fets iniciats a Vilamajor (Vallès Oriental) el dia 5 d'abril de 1688, el primer setge de Barcelona per milers de pagesos revoltats, dos dies després, i la capitulació de les autoritats barcelonines —virrei, Diputació i consellers de la Ciutat— amb l'acceptació dels punts imposats pels pagesos com a condició per a alçar el setge i dispersar-se.¹⁰

La tercera fase comença l'abril de 1689 amb la guerra hispano-francesa i es caracteritza per una major radicalització. L'aïllament pagès respecte a la resta de la població, el decantament de la Generalitat i dels grans municipis catalans a favor del poder central —a l'inrevés del que succeí l'any 1640—, la captació

7. Sobre conflictivitat social i transformacions agràries d'aquesta època, vegeu Eva SERRA I PUIG, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII* (Barcelona, Crítica, 1988).

8. Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de la llagosta a Catalunya (1686-1688)* (Barcelona, Delfi Dalmau, 1987).

9. Sobre el paper dels allotjaments en la protesta pagesa, vegeu DANTÍ I RIUS, *op. cit.*, ps. 92-118.

10. Sobre els cinc punts de la capitulació, vegeu les notes 15-19 de l'apèndix.

dels dirigents barretines pels agents de Luís XIV, i els fets de novembre de 1689 amb el segon setge de Barcelona, són els episodis més destacats d'aquesta tercera fase. La repressió de la revolta, amb morts, empresonaments i exilis, en fou la inevitable cloenda.

Manifestacions literàries de l'aixecament

Esdeveniments com els de 1688 i 1689 havien de tenir un ressò en l'opinió pública i en les preocupacions de la gent. El caràcter subversiu que revestí la protesta pagesa, sobretot després de la caiguda del virrei marquès de Leganés i del canvi d'actitud de les autoritats barcelonines, féu que els nombrosos *papeles*, *cartas* i *libelos* que, segons les cròniques, circularen, no tinguessin els honors de la impremta i no hagin arribat fins a nosaltres. Entre aquests *Papeles* hi ha constància que n'hi havia en vers. L'anònim autor dels *Sucesos de Cataluña (1640-1693)* reproduïx tres dècimes en defensa de la política repressiva del virrei comte de Melgar, i quinze en contra, totes escrites en castellà.¹¹ A l'arxiu del Mas Torres —llar pairal d'un dels cabdills de la revolta—, Albareda ha trobat una llarga tirallonga de versos catalans que tracten de la plaga de la llagosta, de la probable actuació dels agabelladors de blat i del malestar social.¹² És possible que algun dia n'apareguin més.

A l'Arxiu Històric de Protocols de Vilafranca del Penedès, en un dels manuals del notari Francesc Morera (1653-1692), hom hi trobà el manuscrit de les composicions poètiques que són objecte del present treball.¹³ Ocupen quatre fulls a dues columnes d'un plec en octau que porta la foliació 186-197. La resta de fulls són en blanc o contenen unes dades genealògiques escrites de mà distinta i més tardana, referents als cònjuges Torres-Pelegrí i a llur descendència barcelonina.¹⁴

Les tres composicions poètiques són transcrits per la mateixa mà, però no és segur que siguin del mateix autor. Són anònimes i, versemblantment, l'autor era barceloní o almenys un bon coneixedor de l'ambient ciutadà i dels personatges que regien la ciutat. Foren escrites entre l'abril de 1688, perquè els fets esdevinguts llavors hi són ja comentats, i l'abril de l'any següent, data de la ruptura d'hostilitats amb França, perquè si la redacció fos més tardana no hi mancarien les al·lusions a la nova situació polític-militar.

11. Biblioteca de Catalunya, Ms. 504, fs. 41-44. Pere MOLAS, *op. cit.*, ps. 67 i 72, en transcriu i en comenta alguns versos.

12. ALBAREDA I SALVADÓ, *op. cit.*, p. 155.

13. Vegeu Antoni JORDA I FERNÁNDEZ, *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Vilafranca del Penedès*, «Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya», 1 (Barcelona, Fundació Noguera, 1983).

14. Seria molta casualitat, però no deixa d'ésser possible, que l'esmentat cònjuge Torres fos fill de Sebastià Enric Torres, de Sant Quirze de Safaja, un dels caps de la revolta pagesa. Al ms. apareix com don Antoni de Torres, que l'any 1721 era alferes del segon batalló del regiment d'Infanteria de Barcelona, i morí en dita ciutat el 3 de juny de 1727. La seva muller era donya Francisca Pelegrí. Segons ALBAREDA, *op. cit.*, p. 170, entre els fills de S.E. Torres que després de 1705 serviren a l'exèrcit borbònic, n'hi havia un que es deia Antoni.

La primera composició és un poema en català de quaranta-dues estrofes de quatre versos octosíl·labs, amb rima ABAB. La segona, que és l'única que porta títol, la formen sis dècimes castellanes amb versos octosíl·labs i rima ABBA-ACCDDC. La tercera composició és un poema català de dotze estrofes de sis versos heptasíl·labs, amb rima AABCCB. Cap dels tres poemes no difereix gaire de l'estil poètic corrent en aquell temps, i en conjunt no són ni més ni menys meritoris que les composicions que solen formar part de la literatura *de cordill* del segle XVII. No hi manquen els versos amb les síl·labes mal comptades, les falses rimes, els barbarismes, les discordàncies, els anacoluts, etc.

La transcripció que en forma d'apèndix constitueix la substància d'aquest treball ha respectat curosament la grafia del manuscrit, i s'ha limitat a regularitzar l'ús de les majúscules, a donar als mots la separació i la puntuació correctes i a accentuar-los segons les normes actuals. Les notes que l'acompanyen es limiten a alguns comentaris històrics i a precisar el sentit d'alguns mots sense altra pretensió que la de fer més entenedor el contingut dels versos.

Ideari dels tres poemes

Pere Molas i Ribalta, en el seu estudi sobre posicionaments ideològics i propagandístics a què donà lloc la revolta dels Barretines, troba que foren tres les tesis que participaren en el debat polític. Una que defensava el poder absolut del monarca i condemnava severament la protesta catalana. Una segona, possibilista i moderada, que després d'afirmar teòricament l'autonomia de Catalunya considerava una obligació moral de subvenir a les necessitats de la corona especialment en la lluita contra França. La tercera tesi justificava la rebel·lió.

Pel que fa a la tesi absolutista, el text examinat per Molas fou escrit després dels esdeveniments d'abril de 1688 i abans de la guerra amb França, iniciada l'abril de l'any següent. Els textos referents a la segona i tercera tesi són datables durant la darrera fase de la revolta, quan França envaïa Catalunya i la diplomàcia de Lluís XIV intentava d'aprofitar la protesta pagesa en benefici propi; l'obligació d'ajudar la corona d'Espanya en aquesta lluita i l'afirmació que França era l'enemic tradicional de Catalunya —com ho demostrava la incorporació a França de les terres catalanes del sud de les Corberes pel tractat de 1659— són arguments exposats tant en la tesi *moderada* com en la defensora de l'aixecament pagès.

Les tres composicions poètiques que són objecte del present article foren escrites molt poc després de l'abril de 1688 i abans de l'esclat de la guerra hispano-francesa. Totes tres s'arreglaren en la línia de defensa del dret a la rebel·lió, sense, emperò, que això significués rompre amb la monarquia. La lleialtat al rei no és qüestionada, i l'aixecament no és vist com un acte d'infidelitat, sinó com una protesta contra els abusos dels seus ministres. «Visca lo rey y muira el mal govern» és el crit que resumeix paradigmàticament el contingut de cadascuna de les tres manifestacions literàries.¹⁵ Examinem-les.

15. Per contra, segons les fonts coetànies, el crit dels barretines durant la darrera fase de la revolta no era *visca el rei*, sinó *visca la terra*; els miquelets o sometents pagesos eren l'*exèrcit de la terra* i lluitaven en *defensa de la terra*.

El primer poema presenta la revolta com l'inici d'un alliberament després d'un llarg període de «torment» en què Catalunya «estava trista, sens parlar ni alenar». La causa era l'arbitrària i onerosa imposició de contribucions que «sens el rey tenir-i part» pesaven sobre «llochs y vilas». La culpa era «d'alguns ministres y menjayres de ciutat» que, moguts per l'egoisme —«per afartar sas casas y tenir sobrat diner»— enganyaven el rei amb mentides i «cartes falses». Els responsables són qualificats de lladres, usurers, «macatrefes» i traïdors. En aquesta situació, amb «la terra tota alterada», que «se perdia», és quan es produeix l'aixecament «per cercar la llibertat». L'autor al·ludeix al setge de Barcelona pels pagesos revoltats i als cinc punts o capítols de les negociacions mantingudes amb les autoritats de Barcelona per a dispersar-se. Als germans Saiols —repetidament lloats— els és atorgat un gran protagonisme destacant llur paper actiu enfront de la indiferència ciutadana i el conformisme de les autoritats catalanes davant l'arbitrarietat de les contribucions militars i dels allotjaments de soldats.¹⁶

A més de les diverses al·lusions a situacions i fets concrets, el poema insinua una mena de programa en defensa de l'ordenament político-social establert per les Constitucions de Catalunya, que els abusos indicats posaven en perill. En cap moment no apunta a una crítica social que vagi més enllà de condemnar el present i d'exaltar el passat. El retret que fa a la noblesa és de viure «endormiscada», fent «lo descuydat» i oblidant-se de l'antiga valentia. Amb el compliment dels cinc capítols ja esmentats —que per damunt d'anècdotes conjunturals reclamen el respecte a les Constitucions, i foren acceptats pel rei— el benefici que se'n seguirà és el retorn a la situació anterior: el tribut no serà pagat, la tropa rebrà puntualment les soldades i els presidis estaran ben proveïts, la noblesa tindrà la renda assegurada, el pagès restarà assossegat i Catalunya en repòs. Això era el que a l'abril del 1688 volien els pagesos i probablement pensaven que també ho volia el rei.

El poema format per les sis dècimes escrites en castellà participa del barroquisme conceptual i dels jocs de paraules propis de la literatura castellana d'aquella època. Els fets més sobresortints —aixecament armat en protesta pels allotjaments i setge de Barcelona pels pagesos— hi són metafòricament al·ludits, considerant-los no com un acte condemnable d'infidelitat i rebel·lió, sinó com un efecte del zel i de l'amor professat a Carles II. L'acció popular és el resultat d'un *error* que té origen en la mateixa lleialtat, i la protesta no és contra el rei —reconegut com a senyor—, sinó «*contra muchos*», contra els ministres i els governants que en lloc d'aplicar una «*medisina*» a la ferida hi posen «*veneno*». Fins i tot el setge de Barcelona, episodi culminant de la revolta pagesa, és presentat —amb hiperbòlica fanfarroneria— com una mostra de valentia dels catalans i garantia, ensems, de llur futura actuació en cas que la corona entrés en guerra contra França.

16. El paper dels Saiols no ha estat prou destacat per la historiografia. No foren cabdills ni inspiradors de la revolta, però sí que actuaren de guies o encarriladors de la protesta popular en l'etapa anterior a l'octubre de 1687 i després d'haver retornat a Barcelona el maig de l'any següent. L'entusiasme amb què en parlen algunes estrofes del poema lliga amb la prudent decisió dels desterrats de sortir separatament de Madrid «*para prevenir las locas demostraciones se harian a su venida, y si esto se previno*» —diu l'anònim autor del Ms. 504 de la BC, f. 40v—, *fue bien prevenido*.

En aquest poema no hi ha tampoc cap formulació doctrinal oposada a l'ordre polític-social constituït. L'afirmació «*el rey vive de los pobres y el rico vive de éb*» podria semblar subversiva per antimonàrquica i antisocial si no anés seguida d'uns altres versos on hom diu que això constitueix una llei «*viva*» i establerta pel mateix poble. L'ambició dels «*grandes*» davant la malaltia del rei és objecte d'una vaga referència crítica. La darrera dècima al·ludeix a la «*poca estrella*» de la corona i atribueix a la fatalitat i no a la culpa personal del rei la desafortunada situació existent.

El darrer poema és format per dotze estrofes de sis versos heptasíl·labs. Les vuit primeres van adreçades als catalans i són una espècie de crònica dels precedents i dels fets del mes d'abril de 1688, així com de les causes que els motivaren. Les estrofes novena i desena són una exhortació al rei, al qual és denunciat el maltracte que reben uns vassalls que no han estalviat llur sang per a servir-lo. Hom li recorda, a més, que la llibertat que gaudeixen els catalans la tenen ben guanyada —«com les històries parlan»— per accions i serveis que han engrandit i fet poderós el monarca. Les estrofes finals són una altra arenga als valerosos catalans en defensa del rei i de la pàtria. Els pagesos que en el primer poema tenien un protagonisme evident, en aquest no hi són esmentats i només es parla de catalans. La problemàtica social que, sens dubte, l'aixecament comportava no ha estat presa en consideració.

La composició —literàriament més recixida que les anteriors— justifica i aplaudeix l'aixecament armat, que no va contra el rei, sinó contra el «mal govern» que «enmaranya» el regne, i en defensa de la raó, la llei, la llibertat i la pàtria. El llenguatge utilitzat és contundent, d'un to més patriòtic que en els altres poemes, i la defensa de Carles II, més que un deure de fidelitat, pren el caire d'una obra de misericòrdia.

APÈNDIX

I

- 1 Chatalans ab gran manera
alagrem-nos sumament,
puix aixim de la cadena,
Chatalunya del torment.
- 2 Molts anys ha que estava trista,
sens parlar ni alenar,
per tenir tanta desdixta
composar¹ y sustentar.
- 3 Causant-o alguns ministres
y menjayres de ciutat,
composant² als llochs y vilas
sens el rey tenir-i part.
- 4 Sols per afartar sas casas
y tenir sobrat diner
nos cercaven las desdixtas
pel pagès poblat cafer.³
- 5 La terra tota alterada
en vèurar la tal maldad;
veig la gent s'és axecada
per sercar la llibertat.
- 6 Ningú veig que se movia
sinó quatra cavallers⁴
anant junts de romaria
defensant pobre pagès.

1. En aquest context, *composar* significa *suportar, sofrir*.

2. Ací, *composar* vol dir imposar arbitràriament una contribució no acordada per les Corts, encara que el seu cobrament fos acceptat per algunes autoritats locals, com s'esdevingué en el cas dels allotjaments i les contribucions militars.

3. Llegiu *quefer*. L'expressió *poblat quefer* potser significa *una gran quantitat*.

4. Potser per exigències mètriques del vers, l'autor va escriure *quatre* i no *tres* (els germans don Antoni i don Daniel Saiol, i don Josep Sitges) que foren en realitat els qui després d'haver escrit al rei, el 20 de maig de 1687, fent-se ressò de les queixes dels pobles per la càrrega dels allotjaments, anaren a Madrid on, per ordre del virrei de Catalunya, marquès de Leganés, restaren desterrats durant un any.

- 7 Despertant al qui dormia,
vayent-se asitiats,⁵
àn posat molt a la mira
als qui estaven descuydats.
- 8 Despartau's la gent lusida,
als⁶ qui presumiu de gran,
pér la terra no s'i mira
y al manxol⁷ lo defensau.
- 9 Eu posat vostra prudènsia
mirant llibres y papers,
suplicant a la Audiència
lo bruxot⁸ que se llibrés.
- 10 Defensau una barraca,
un presidi que's perdés;
un Sayol⁹ de bona fama
comportar se destarrés.
- 11 Comendant quatre menjayres,
pels Sayols mal se escrigués¹⁰
què costaven las desdixes
y mentint tots al palès.

5. Al·ludeix al setge de Barcelona pels pagesos durant els dies 7 al 12 d'abril de 1688.

6. Llegiu *els*.

7. Segons el DCVB, vol. VII, p. 219, «persona mancada d'una mà o d'un braç, inepta per a fer una cosa o impotent per a repel·lir una agressió». Coromines, *DECLLC*, vol. V, ps. 412-415, sosté —erròniament, pel que sembla— que amb aquest significat el mot és «estrictament mallorquí-menorquí» i desconegut en altres contrades «on no l'hi he sentit mai, ni l'hi ha usat mai ningú».

8. Al·lusió al comte de Centelles, amic personal del virrei, el qual «*en los pleytos que movió el conde, le tuvo tan favorable que sus cosas las tomaba como suias, recomendando a los hoidores de la Real Audiencia las presiones del conde, visitándoles en sus casas para más esforsar la recomendación, y con este apoio ha henprendido el conde muchas cosas para ajar a sus vasallos, lo que es notorio en Cataluña*». Memorial de novembre de 1687 adreçat al rei per la Universitat de Centelles. Cf. PLADEVALL, *op. cit.*, p. 156.

9. Foren dos els Saiols desterrats: Antoni i Daniel, ambdós canonges de la Seu de Barcelona, el primer diputat eclesiàstic i el segon assessor de la Diputació. Segons l'anònim autor del Ms. 504 de la BC, f. 17, v. 18, «*eran los dos hermanos de linage antiguo entre la noblesa, gente temerosa de Dios, buenos servidores del rey y de buena intención*». El tercer desterrat, Josep Sitges, oïdor militar de la Diputació, «*era un cavallero de Tarragona, hombre tenido por los que le conocían por hombre de bien*». També d'un altre dels germans Saiol, don Felicià, consta que durant l'estiu del 1688 mantingué contacte amb dirigents de la revolta pagesa i amb representants del virrei, cercant probablement un camí conciliador (ALBAREDA, *op. cit.*, p. 156).

10. Es refereix al ja al·ludit escrit del 20 de maig de 1687 i a les reaccions que provocà entre els partidaris del virrei.

- 12 Veyg la terra axecada
junt ab lo bras del calso¹¹
asistint la barratina,¹²
manant doctor Pallisó.¹³
- 13 En la terra se firmava
vol y demana Pellisó¹⁴
que la gent fos perdonada,
fora cotribusió.¹⁵
- 14 Los Sayols prest que vinguesen
ab onra de compliment,¹⁶
cavallers que s'i firmasen
virrey, jutges y regent.¹⁷
- 15 Tot allò que's demanava¹⁸
nostre rey ho à promès;¹⁹
vol la terra asosegada,
lo tribut no se pagués.
- 16 Veitg los duchs, comptes ce exécan²⁰
defensen lo bras calso,
tal maldat que la llvasen,
lleva contribusió.

11. Braç popular o reial, que junt amb el militar i l'eclesiàstic constituïen els tres braços de les Corts catalanes.

12. Al·lusió a la classe pagesa designada pel seu distintiu més emblemàtic.

13. En minúscules a l'original. Al·lusió a un personatge no identificat que intervingué a favor dels pagesos. Entre la documentació examinada no apareix cap cognom igual o semblant.

14. Observeu que el vers té una síl·laba de més.

15. El perdó general i un ajustament en les contribucions militars foren els dos primers «punts» o «capítols» de la negociació entre els *barretines* i les autoritats de Barcelona.

16. El tercer «punt» exigia el retorn i la reinsaculació i reposició en llurs càrrecs dels tres diputats encara desterrats a Madrid.

17. Al·lusió al quart «punt», el qual exigia que el memorial dels cinc capítols quedés enregistrat en el dietari de la Diputació «en forma de Cancelleria».

18. Tot el que demanaven els pagesos eren els quatre «punts» anteriorment citats, més la petició de llibertat per al notari Pere Lloses, llavors detingut a les presons reials de Barcelona, acusat d'haver subvertit documentació de l'Audiència i de mantenir contacte amb els pagesos i els jurats de Centelles.

19. El 23 d'abril de 1688, el virrei marquès de Leganés comunicà als consellers de Barcelona que el rei «era estat servit asentir a tots els punts de la concessió que havia fet dit loctinent per lo sosiego de la multitud de la gent congregada en lo pla y cerca las murallas de esta ciudad». (*DACB*, vol. XX, p. 315). Finalment, el dia 11 de maig el rei informà als consellers que a instància d'ells i de la Generalitat havia manat que «D. Antonio y D. Daniel Sayol y D. Joseph Siges buelvan al exercicio de los puestos de la Diputación de que fueron movidos en virtud de orden mia» (*Ibid.*, p. 317).

20. No solament no consta que cap noble no se sumés a l'aixecament dels *barretines*, sinó que, en especial, dels fets de la tardor del 1689, el virrei Villahermosa podia dir que els revoltats eren «sols la mínima part de aquest Principat y gent d'ínfima condició», i que «las ciutats y comuns

- 17 Las maldats que's són usades
no se poden comparar;
lo escripturer cartes falses²¹
fins al rey vol enganyar.
- 18 Ara sap vostres vilesas,
lo mal que veu proseït;
las maldats tant descubertas
que se cóntan²² dins Madrid.
- 19 Per lo joch y per la puta
volen perdra lo Principat;²³
vòlent perdra molts la onrra
per la negra amistat.
- 20 Que no y à valor ni forsa,
tal maldat ser defensat;
sols Sayol que'n consiència
son valor s'à demostrat.
- 21 Gastar-se son patrimoni
de bon cor y voluntat
per desterrar los dimonis
que a molts ne àn tentats.
- 22 Veitg la un se mira l'altra,
no y à llengua per parlar;
ara que vèuan la guia
se voldran desencusar.²⁴
- 23 Veitg la terra se perdia
comportant tal disbarat,
vostra renda difinia
sens poder ser sasiat.

e major part de vilas y pobles de aquest Principat, noblesa y personas de condició, se han mantengut en la innata obligació y llealtat...» (cf., BC Bonsoms 2498, Crida del virrei Villahermosa del 14 de març de 1690).

21. Informes o memorials sobre els esdeveniments, que a judici dels revoltats contenien falsedats i calúmies.

22. L'original no permet d'aclarir si diu *cóntan* o *càntan*.

23. També aquest vers, tal com és escrit, té una síl·laba de més; caldria escriure *perdre'l*.

24. Segons el DCVB, vol. IV, p. 235, vulgarisme per *excusar*.

- 24 A noblesa Catalunya
recordau's del temps pasat;
sobra de la valentia
ara féu lo descuydat.
- 25 És per falta de moneda,
no destresa ni sentit;
dins Ciutat entra noblesa,²⁵
lo marxant és aplaudit.
- 26 Direu-ma és qui comanda
en Casa de la ciutat:
lo marxant y macatrefa,
al²⁶ qui va ab falsedat.
- 27 Mirau-vos aquella gàbia
de la porta de Ciutat:
lo traydor se castigava
posant-y dedins lo cap.
- 28 Ara acampa qui més roba,
sobre tots més estimat:
és sentència sa mentida,
aplaudida la maldat.
- 29 Algun temps era bellesa
la Casa de la Ciutat;
ara veitg tot és tristesa
de marxants molt comendat.
- 30 Usurer may no n'i falta,
d'elgus²⁷ lladres ser robat,
l'arcabot s'i ensicula²⁸
y burot à rematat.²⁹

25. L'admissió de la noblesa en el govern municipal de Barcelona data de l'any 1621.

26. Llegiu *el*.

27. El ms. diu *dels guns*.

28. Crítica del dret que la corona s'atribuí de nominar les persones per a ésser insaculades en vistes a l'exercici de determinats càrrecs públics.

29. Escrit *arematat*; la frase no és intel·ligible en cap de las dues variants. *Burot* d'aquest vers i *arcabot* de l'anterior potser són al·lusions personalitzades de personatges concrets, per bé que no identificats.

- 31 Mirau tots qui comandava
per ser tal ensiculat:
un marxant y macatrefa
y traydor a la Ciutat.³⁰
- 32 Mirau-vos si dich mentida
y creyeu-ma verament:
dins Ciutat y Catalunya
sols tenim caps de torments.
- 33 La noblesa se perdia
anant tots endormiscats,
an Sayol los despertava
i'ls calsons qui arribats.³¹
- 34 Descobrint las brivonades
dels traydors tant declarats,
als³² qui féyan bonas torras
dels diners tan mal guanyats.
- 35 La noblesa tindrà renda,
lo pagès asosegat,
al³³ repòs per Catalunya
i'ls traydors lo cap picat.³⁴
- 36 Soldadesca ben pagada,
los presidis proveïts;
la puta desconsolada
sens manjar y poch arbits.
- 37 Puys la mel s'és acabada
de la casa del patró,³⁵
manjarà una arengada,
no gallina ni moltó.

30. Si fins ara l'autor condemnava de manera genèrica el governament de la Ciutat, aquesta estrofa sembla contenir una acusació més concreta i personalitzada, el destinatari de la qual, però, és difícil d'identificar. L'any 1688 els consellers de Barcelona eren: Don Jeroni Novell i Bartrola, cavaller; Melcior Teixidor, ciutadà honrat; Francesc Molines, doctor en drets; Agustí Martines, mercader; Francesc Cortès, notari, i Joan Tacó, ferrer (*DACB*, vol. xx, p. 299), de cap dels quals no consta que hagués tingut conflictes amb la Ciutat.

31. Possible al·lusió a la presència dels pagesos assetjant Barcelona.

32. Llegiu *els*.

33. Llegiu *el*.

34. Triturat o destralejat.

35. Segons el *DCVB*, vol. VIII, p. 201, *patró* és també l'amo d'una casa respecte dels qui hi estan allotjats, sense ésser de la família. Més concretament, doncs, el cap de casa que tenia un soldat

- 38 Pagareu la mala vida
eu causada al patró,
fent-los manjar all y seba
per dar contribusió.
- 39 Nit y die, vent y pluje,
mal vestit y poch menjat,
al³⁶ diner qui molt costava
sols servia pel pecat.
- 40 Cantem tots ab alegria
als Sayols que Déu los guart,
puis nos cúran la metzina
que'ls traydors nos vían dats.
- 41 Visca lo rey de Spaña,
nostre para prinsipal,
defensant-lo nit y dia
als traydors dar-los dogal.
- 42 Paperotas³⁷ nos donaven
ministras de Cataluña,
ab axò nos engañaven
per sercar-nos la ponsoña.

-finis-

allotjat. Un text coetani (BC Bonsoms 7607, p. 16) contraposa la situació en què es trobava el soldat «tancat dins una plaça» a la d'un soldat allotjat en una casa particular, ja que «per lo menos en casa lo *patró* lo aguardava un llit net y se refeya del treball de la campanya».

36. Llegiu *el*.

37. Segons el *DCVB*, vol. VIII, p. 201, *donar paparotes* significa posar mel o altra cosa agradable a la boca de les criatures perquè s'avesin a mamar sense repugnància, i, per extensió, enganyar astutament.

II

*Désimas del tumulto movido por las
contribuciones a
los primeros de abril de 1688*

- 1 En el confuso rumor
con que el tumulto³⁸ convida,
con fidelidad de vida,
zelos creo y miro amor,³⁹
amor en el mucho ardor
e insufrible sentimiento;
zelos miro en lo violento
de los vassallos diamantes,
pues los zelos fulminantes
nunca usaron cumplimientos.
- 2 ¡Viva el rey, disen, de España!
De amor son esos asentos
y así no de estos alientos,
Carlos, tu cristal se enpanya.
¡Vive⁴⁰ el rey! en la campanya
dizen, Carlos, y dirán,
pues os aman y amarán
por más que lo contradisen⁴¹
tanto que armados os disen
lo que en la campanya arán.
- 3 Dorat, Carlos, estos hierros⁴²
y en este tumultuar
prevenit que no en ladrar

38. Denominar *tumulto* un alçament pagès que situà milers de *barretines* davant la ciutat de Barcelona és ja el primer indici que els esdeveniments eren considerats per l'autor de les dècimes com una protesta espontània i sense propòsits revolucionaris.

39. *Zelo* i *amor* són mots que solen acompanyar l'expressió de la fidelitat al monarca, que el monarca reconeix en les intencions dels qui dirigien les institucions catalanes. Vegeu, per exemple, la carta del 15 d'abril de 1688 adreçada per Carles II als consellers agraint l'ajuda prestada pel Consistori barceloní al virrei Leganés, on el rei parla del «*zelo y amor que professáys a mi real servicio*» (DACB, vol. xx, p. 313).

40. Llegiu *viva*.

41. L'original diu *contra disen*, separadament.

42. Joc de paraules: *hierros* significa ací *yerros*. O sigui uns errors que cal encobrir o dissimular perquè són fruit de la lleialtat i l'excés de zel.

la lealtat quita a los perros;
no echéys, no, por esos serros,
perro es de ayuda el menor
deste consiliado ardor,
pues todo perro y labrel
contra muchos ladra fiel
mas no contra su senyor.⁴³

4 Contento podréis estar,
Carlos, con quien ya blasona
que quien sitia a Barcelona
a París podrá citiar;⁴⁴
bien podréis disimular.
senyor, los hierros⁴⁵ agenos
de lealtat, y si llenos
de ira dan los informes,
informes son no conformes,⁴⁶
no medisina, veneno.

5 ¡Viva el rey, viva su grey!
Espanya...⁴⁷ recobras;
que el rey vive de los pobres
y el rico vive de él;
que el rey viva es viva ley
y esta ley el pueblo establese,
que en los grandes acontese,
con ambisiosa afirmera,
solicitar que el rey muera
si confiado adolesse.

6 Si Éspero y Lusífer⁴⁸ bella
a Espanya el nombre le da,
¿cómo la corona está,
Carlos, con tan poca estrella?

43. La protesta no és contra el rei, sinó «*contra muchos*», contra els seus ministres, contra els mals governants.

44. Expressió hiperbòlica. Els pagesos catalans, valents per a assetjar Barcelona, podrien assetjar París el dia —que llavors semblava imminent— en què Espanya i França estarien una altra vegada en guerra.

45. En el sentit de *yerros*.

46. El virrei i els ministres de l'Audiència enviaven al rei *Informes no conformes* amb la veritat i per això no servien de «*medisina*», sinó de «*veneno*».

47. Mot de dues síl·labes, il·legible.

48. *Héspero* i *Lucifer* eren noms que respectivament rebien en llenguatge poètic l'estel vespertí i el matutí.

Mas no por vos ni por ella,
 por nula disposición
 ce malogra la influción
 del planeta más benigno
 y surte effeto maligno
 de sana constelación.

III

- 1 Alerta catalans,
 ab armas a las mans
 defensareu la capa,⁴⁹
 perquè los soberans
 ab sos discursos vans
 volen perdra la pàtria.
- 2 Ab lo servey del rey
 mirau qu'és fora lley
 sa intensió danyada,
 que us vòlan espantar
 y del tot acabar
 si retirau la cara.⁵⁰
- 3 Algun àngel del sel,
 judico sant Miquel,
 guiava vostres passos
 quant Centellas comptat⁵¹
 primer s'és oposat
 a deslligar los llasos.⁵²
- 4 Lo marsial furor⁵³
 no basta fer temor

49. Defensar els drets propis, segons el *DCVB*, vol. II, p. 950.

50. Expressió contrària a la de *donar la cara* o sigui respondre amb valentia a una agressió.

51. Malgrat que les mostres de descontentament foren nombroses en diversos llocs durant la primavera i l'estiu del 1687, fou a la vila de Centelles on es començà a organitzar el moviment de protesta contra els allotjaments de soldats i les contribucions militars.

52. Oposició a trencar la situació jurídic-política pre-existent en matèria d'allotjaments militars.

53. Al·lusió a la presència a Centelles del general napolità Domingo Pignatelli amb quaranta cavalls i sis-cents infants, i als enfrontaments amb la població civil el dia 7 d'octubre de 1687, considerats com l'inici de la revolta dels *barretines*.

a gent tan animada;
és que anaven armats
y ben abrocarats
de la rahó sobrada.

5 Als sinch dias de abril,
vuitanta-vuit y mil
sis-cents penso comptàvem,
al pla se demostrave,
de muralla es mirave⁵⁴
la fúria catalana.⁵⁵

6 Ab corns, veus y clamors
dèyan:⁵⁶ Mirau traydors,
visca lo rey de España,
muyra lo mal govern
y vaja en lo infern
qui lo regne enmaranya.

7 Tantas contribusions
per sustentar brivons
y consemblant canalla;
lo pays asolat
y tot lo Prinsipat,
mes lo pitjor se calla.

8 No val constitusió
ni privilegi bo⁵⁷
perquè tot se trespasa;

54. Durant els primers dies d'abril de 1688 tingué lloc el segon gran episodi de l'alçament pagès iniciat a Vilamajor el dia 5. Dos dies després els *barretines* assetjaven Barcelona, i els barcelonins els podien contemplar des de la muralla. El contingut de l'estrofa coincideix amb diverses descripcions coetànies: el *DACB*, vol. xx, p. 311, diu: «de las murallas de la present ciutat se veu un gran número de gent de la provincia ab sos armas, essent dividits per tot lo pla d'esta ciutat, tenint des de Sant Andreu fins a l'Ospitalet, y per dit effecte se tancaren tots los portals de la present ciutat, sols lo portal de Mar que era ubert», i BC Bonsoms 185: «lo dia 7 del present y corrent mes de abril arribà a vista de la present ciutat part de la gent se havia congregat en la vila de Sant Andreu de Palomar, y arribant fins als rastillos y fossos de la present ciutat».

55. Més que en actes de violència —que també n'hi hagué— la *fúria* es manifestà en la ferresa amb què els revoltats exigiren l'acceptació dels «cinc punts» abans de dispersar-se.

56. Tant durant aquests fets com durant els de final d'any 1689, tocar campanes i fer sonar els corns per a cridar sometent fou expressament prohibit pel virrei; els crits de *visca la terra!* i *muyran los traydors!* eren considerats sediciosos.

57. L'original diu *privilegis*, en plural.

abèrran diputats
y fan més disbarats
que gent de carabasa.⁵⁸

- 9 Carlos rey y señor:
mirau qu'és gran pudor
los vasalls com los tràchtan;
vòlan sían esclaus
qui la sanch, lliberals,
per servir-vos escampa.
- 10 Si ténan llibertat
molt bé que ho àn guanyat,
com las històrias parlan;
que regnes y comptats
tots vos àn presentats
per fer-vos gran monarca.
- 11 Ànimo catalans,
ab valor de romans
feu que⁵⁹ la vostra pàtria
puix sempre sou estats
entra los prinsipats
temuts de molts monarcas.
- 12 ¡Visca Carlos Segon!
crí Dau per tot lo món.
qu'és rey de nostra Espanya,
que si no'l defensau
quedarà son palau
més buit que una canya.⁶⁰

58. Segons els *DCVB*, vol. II, p. 998, gent molt curta d'enteniment, que no respon a les esperances que havia fet concebre.

59. *Feu que* és el que realment diu el ms.

60. Agraïxo al Dr. Joan Bastardas els suggeriments que m'ha fet respecte a aquestes notes.